

NÕUKOGUDE EESTI ESIMENE KOOMILINE OOPER

G. Ernesaksa ooperi «Käsiäes» lavastus RAT «Estonias»

Nõukogude Eesti heliloojad on ooperi-loomingu alal saavutanud mitmeidki väljapaistvaid tulemusi, samuti on rajatud alus eesti nõukogulikule operetile, kuid ENSV rahvakunstnik Gustav Ernesaks osutus esimeseks, kes asus looma koomilist ooperit kaasaja teemal. Ooperi loomist alustas G. Ernesaks koos libretistide P. Rummo ja hiljem K. Merilaasiga juba 1951. aastal ning meie teatrikülastajad ootasid suure huviga G. Ernesaksa ooperi „Käsiäes“ lavale-tulekut. Ja 17. märtsil 1955. a. avaneski RAT „Estonia“ lava eesriie Nõukogude Eesti esimese koomilise ooperi esieten-dusel...

Ooperi „Käsiäes“ loomisega asus G. Ernesaks lahendama väga rasket ja vastutusrikast ülesannet. Kaasaja te-maatika käsitlemine ooperilaval on üld-se raske ning koomilise ooperi žanris eriti. Kuid temale omase sügava rahva-likkuse, realistlikkuse ja peene huumo-rimeelega on Gustav Ernesaks selle ülesandega suurepäraselt toime tulnud.

Ooperi põhiideeks on võitlus uue ja vana vahel eesti kolhoosielu esimestel aastatel. Selle põhiidee kandjateks on ühelt poolt „Ühispere“ kolhoosi esimees Mari, hakkaja ja energiline naine, kelle püüdeks on viia oma kolhoos õitsengu-le ning abistada ka naabreid, elektri-insener Toomas ja Vanavere kolhoosi esimehe tütar Tiiu, teiselt poolt — Va-navere kolhoosi esimees Mihkel, kes on umbusklik igasuguse tehnika ja uuenduste suhtes ning usub pimesi „ainult kondiramuga“ tehtud töö edukusse. Nende ümber grupeeruvad kõik ooperi ülejäänud tegelased ning rahvas, kes igati toetab uuendusi ja progressi. Kõr-vallina on ooperis esitatud galerii eesti kodanluse jäänuste esindajate tüüpe, nagu endine „tegelinski“, praegu-ne rajooni agronoom Prill, endine ves-kiomanik Vooster ning „filharmoonia artistid“ Madleen ja Alfredo. Kõik need kujud on muusikaliselt hästi ja taba-valt iseloomustatud.

Ooperi sündmustik algab laupäevaõh-tuga kolhoosikülas. Vana veski tammile ilmub Tiiu, kes kutsub mängivaid lapsi koju ja alustab nendega ringmängu. Juba see esimene stseen lastega loob südamliku ja elurõõmsa meeleolu. Kolhoosnikud tulevad töölt, ilmuvad ka kolhoosi esimees Mari, kellega noorme-hed naljatavad, ja elektrainsener Toomas, kes ehitab kolhoosikülas hüdro-elektrijaama. Ulatusliku kooristseeni lõpul soovib Mari minna koju õhtust sööma ja pärast seda lõbutseda. Lavale jäävad Toomas ja Mari. Toomas oma aarias jutustab, et ta täidab oma isa unistuse ning toob külla valguse ja uue elu. Tooma mõlemad osatäitjad — ENSV teenelised kunstnikud Georg Ots ja Vootele Veikat käsitlevad seda osa teatava erinevusega. Kui G. Otsal jääb temale omase suure südamlikkuse ja siiruse juures domineerima pehmus ja liüriline alatoon, siis V. Veikati Toomas on „jämedakoelisem“, jõulisem ja mehise-m, mis sellele kuju loomisel näib olevat asjale kasuks. Tooma lahkudes ilmub Tiiu, kes otsiva toominga all mõtiskleb oma armastusest Tooma vastu ning kahtleb, kas see temaga ainult ei nal-jata. Selles aarias leiab ilmeka väljen-duse G. Ernesaksale omane suur, siid-damlik meloodilisus. Juba esmakordsel

Esiplaanil on rahva töö ning inimeste ümberkujunemine.

Kolhoosnikud tulevad kokku laupäe-vaõhtul veetma. Noored lõbutsevad ja tantsivad. Ning siis ilmub Vanavere esi-mees Mihkel (Stalini preemia laureaat, ENSV teeneline kunstnik Aaro Pärn). Ta jutustab küll oma noorusest, kuid sealsamas deklareerib ta otseselt oma kummardamist „kondirammu“ ees ning umbusku masinate ja muude uuendus-te vastu, kuigi rahvas teda hurjutab ning leiab aset ka tõsine kokkupõrge Mariga. Nii ongi vana kolhoosnik (ENSV teeneline kunstnik Karl Ots või Heino Otto) sunnitud konstateerima, et „pill lõhki, pidu otsas...“

Ooperi teine vaatus toimub linnas, kuhu kolhoosnikud on sõitnud laadale. Mari (ENSV teeneline kunstnik Olga Lund või Linda Selistemägi) on rõõmus, et kolhoosi jõukus kasvab ning seletab, et seda kõike peetavat tema teeneks ning ka kurjad keeled „sügelevad“, lo-bisedes, et Mari olevat upsakas ja au-ahne, mis pole aga sugugi tõsi. See Mari aaria on üks suurepärasemaid le-hekülgi G. Ernesaksa ooperiloomingus, olles oma iseloomult õige lähedane Ros-sini kuulsale „Figaro kavatiiniga“. Mari „käreduse“ ja elava aktiivsuse joonte paremaks esiletõstmiseks võiks soovita-da tempot veelgi kiirendada, viies selle peaaegu kiirkõneni. Tundub, et see oleks kuju iseloomustusele kasulik. Il-mub kolhoosi šefi — tehase ametiühin-

Stseen ooperi teisest vaatusest. Es-plaanil: Mari (Olga Lund), Mihkel (Aaro Pärn) ja Tiiu (Meta Kodanipõrk)

A. Alla foto

gukomitee esimees (Enno Eesmaa), kes pärib, kui kaugel on hüdroelektrijaama ehitustöö ja millal saata monteeri-jad. Ametiühingukomitee esimehe Andrei episoodilise kuju käsitus tundub praegu-sel kujul problemaatilisena. Selle muusikalist iseloomustust läbib muhe, heasüdamlik huumor ning elav huvi kolhooside töö ja tegevuse vastu. See aga omakorda eeldab suurte elukoge-mustega ja „soliidsemas eas“ meest. Enno Eesmaa Andrei aga kujunes poisikesohtu kantseliametnikuks, kes püüab mängida „rahvameest“, olles roh-kem „elukutseline“ ametiühingukomitee esimees, kui sellele kohale edutatud

ratsioonis väga leidlikult antud puhk-pillidele. A. Linnamägi lõi Voosteri ku-jus suurepärase karaktertüübi, näidates taoliste inimeste närusust ning oma-moodi lihtsameelsust, kes tajuvad oma elulaadi hukkumise paratamatust, kuid ootavad ikka veel mingit „imet“.

Prilli ja Voosteriga liituvad peagi „filharmoonia artistid“ Madleen ja Alf-redo, kes on juba aia taga haistnud jõomingut ning lootes möödunud aegu taganutvates „tegelinskites“ leida hel-deid kostitajaid, püüavad neid lõbusta-da oma „kunstiga“. Kui aiduraidutami-ne on täies hoos, ilmub solvunud Mih-kel, keda Prill ja Vooster asuvad innu-kalt „lohotama“ märjukesega, püüdes teda tõmmata oma leeri. Ka Madleen loodab Mihklis leida „hea onukese“ ning püüab teda „võluda“ oma laulu ja tantsuga. Madleeni laul ja tants on suurepärase paroodia kodanluseaegsete-le slaageritele ja kabareetantsudele. Selle kuju juures on karikatuuри sattu-mise oht kõige suurem, kuid ENSV tee-neline kunstnik Inge Pöder Madleenina täitis oma osa suure mõõdu-tundega. Vähem õnnestus see aga Elga Ripsil. Seltskonna lõbutsemist häirib isa otsiva Tiiu tulek ning seejärel voolab kokku kolhoosirahvas, kes naeru ja pilgetega kihutab „artistid“ minema. See naeru-koor on jällegi üks suurepäraseid saa-vutusi G. Ernesaksa loomingus, luues elava, rahvaliku meloodiaga terava kontrasti kogu eelnenud stseenile. Rah-vas arutab toimunud sündmusi, millest annab mõnusa huumoriga ülevaate vana kolhoositaat. Kolhoositaat Karl Oisa esituses on tõeline rahva elutarku-se ja huumori kehastaja, kuna H. Otto loodud kuju kannab rohkem kiila nalja-hamba ja „lõuamehe“ ilmet, kellel puu-dub K. Otsa taadile omane väärikus. Rahva tantsu ja lõbutsemise ajal ilmu-ved Mihkel ja Tiiu. Viimane on suut-nud ise veenda ning Mihkel palub taati ette lugeda tema kirjalik nõusolek ma-sinate kasutamiseks ja muudeks uuend-usteks „et keegi tema sirgeid sõnu väänata ei saaks“. See stseen on üks parimaid ansambleid ooperis, kus aval-dub G. Ernesaksa suur meisterlikkus ansambli, koori ja solistide ühendami-sel. Mari ettevaatamatust repliigist Mihkli aadressil aga puhkeb tüli uue jõuga ning Toomas on juba pahaselt sunnitud esimehi manitsema. Sündmus-test teeb kokkuvõtte kolhoositaat, kes arvab, et küllap rahvas õigel ajal oma sõna ütleb. Sellega nõustuvad kõik.

Ooperi kolmandas vaatuses on endi-se veski kohale kerkinud hüdroelektri-jaam ja valmistatakse selle pidulikuks avamiseks. Tiiu põimib vanikud tamm-i käsipuudele. Tuleb Toomas ning lõpuks laheneb ka tema vaherkord Tiiga. Ar-mastajad ei märkagi vargsi lähenenud poisse, kes ootamatult seovad neid vanikuga ja viskavad koos pingiga õhku ning lõpetavad viimased koristus-tööd elektrijaama juures. Sinna jõuab ka Mihkel ning nüüd avaldub ilmekalt tema seesmine ümberkujunemine. Mih-kel on rõõmus tehtud töö üle, ta on uhke, et kolhoos sammub õitsengu teed, et esimeest kiidetakse, kuid oma põik-päisuses ei taha ta seda kõike avalikult tunnustada ja eriti mitte Marile, kes on tema arulust vargsi pealt kuulanud. Kui Mari koos Andreiga lahku-b, jääb Mihkel üksik ning näib kõvasti mõtlevat oma käitumise üle. Sel hetkel ilmu-vad Prill ja Vooster, kes süngelt Mihk-lit nähes „lohotavad“ teda, et küllap see elektrijaama asi ikka nurja läheb ja

koju ja alustab nendega ringmängu. Juba see esimene stseen lastega loob südamliku ja elurõõmsa meeleolu. Kolhoosnikud tulevad töölt, ilmuvad ka kolhoosi esimees Mari, kellega noormehed naljatavad, ja elektriinsener Toomas, kes ehitab kolhoosikülas hüdroelektrijaama. Ulatusliku kooristseeni lõpul soovib Mari minna koju õhtust sööma ja pärast seda lõbutsema. Lavale jäävad Toomas ja Mari. Toomas oma aarias jutustab, et ta täidab oma isa unistuse ning toob külla valguse ja uue elu. Tooma mõlemad osatäitjad — ENSV teenelised kunstnikud Georg Ots ja Vootele Veikat käsitlevad seda osa teatava erinevusega. Kui G. Otsal jääb temale omase suure südamlikkuse ja siiruse juures domineerima pehmus ja liüriline alatoon, siis V. Veikati Toomas on „jamedakoelisem“, jõulisem ja mehisem, mis selle kuju loomisel näib olevat asjale kasuks. Tooma lahkudes ilmub Tiiu, kes õitsva toomina all mõtiskleb oma armastusest Tooma vastu ning kahtleb, kas see temaga ainult ei naljata. Selles aarias leiab ilmeka väljenduse G. Ernesaksale omane suur, südamlik meloodilisus. Juba esmakordsel kuulamisel jääb kuulaja kõrvus helisema aaria põhimotiiv: „või ehk naljatad ainult, kisud südame seest...“ ning kahtlemata leiab see aaria laialdase leviku ka väljaspool ooperilava — kontserdirepertuaaris. Tiiu kuju nõuab äärmist siirust ja lihtsust, selles ei tohi olla mingit ülepaakumist ega poseerimist. Peab märkima, et nii ENSV teeneline kunstnik Meta Kodanipork kui ka Silvia Urb lähtusid Tiiu kuju loomisel õigest seisukohast, kusjuures Silvia Urb tundub isegi loomulikumana ja lihisamana. Tiiu mõtisklused katkestab rajooni agronoomi Prilli (ENSV rahvakunstnik Martin Taras) ilmumine, kes galantse „elumehena“ püüab Tiiule „külge liüia“, mis aga ei õnnestu. Prilli osa on küll ooperis suhteliselt väike, kuid väga ereda karakterisusega ning selle kuju loomist võib pidada üheks Martin Tarase järjekordseks loominguliseks võiduks. Nappide, kuid mahlakate joontega kujundab ta „endise tegelase“ tüüpi, kes agronoomi kohale pugununa püüab tasapisi nokitsedes teha kolhoosides õnnestustööd, otsides selleks iga-suguseid võtteid ja pinda. Pealetikkava „austaja“ minema kihutanud, jätkab Tiiu oma mõtisklusi, mida katkestab Tooma ilmumine. Nende duetis avalduvad noorte puhtad ja siirad tunded, mida aga tumestab Tiiu armukadedus, kes kahtlustab Toomast „liigse poolehoiu“ Marile. (Muide, Mari kuju saadab G. Ernesaksal pidevalt oskuslikult leitud juhtmotiiv — tuntud rahvalaul „Naabri Mari“). Positiivse joonena tuleb märkida, et G. Ernesaks on suure mõõdutundega vältinud armastuse motiivi liigsele rõhutamisele libastumise ohtu.

Stseen ooperi teisest vaatusest. Esiplaanil: Mari (Olga Lund), Mihkel (Aaro Pärn) ja Tiiu (Meta Kodanipork)

A. Alla foto

gukomitee esimees (Enno Eesmaa), kes pärib, kui kaugel on hüdroelektrijaama ehitustöö ja millal saata monteerijad. Ametiühingukomitee esimehe Andrei episoodilise kuju käsitus tundub praegusel kujul problemaatilisena. Selle muusikalist iseloomustust läbib muhe, heasüdamlik huumor ning elav huvi kolhooside töö ja tegevuse vastu. See aga omakorda eeldab suurte elukogemustega ja „soliidsemas eas“ meest. Enno Eesmaa Andrei aga kujunes poisikesohtu kantseliametnikuks, kes püüab mängida „rahvameest“, olles rohkem „elukutseline“ ametiühingukomitee esimees, kui sellele kohale edutatud eesrindlik ja autoriteetne tootmistöölise. Prillidele ja portfelli vaatamata tundub võõrastavana, kui selline nooruk kõneleb III vaatuses oma „eidest“ ja lubab Marile kosja tulla.

Süüdmustiku edasises käigus Mari ja Mihkli vaheline konflikt süveneb veelgi. Agedas sõneluses hüüab Mari, et Mihkel mõtlevat nagu kulak, mis vanameest hingepõljana solvab. Rahvas hurjutab esimehi ning manitseb neid tüli lõpetama. Kolhoosnikud lähevad laadale ning kolhoosi auto juurde ilmuvad Tiiu ja Toomas. Tiiu on ikka veel Toomale armukade, kuid Toomas veenab teda riidu lõpetama ning palub rääkida isaga, et see võtaks aktiivsemalt osa elektrijaama ehitamisest. Tiiu läheb isa otsima. Siis aga ilmuvad lavale „minevikuvärjud“. Üllepõlises ajakeses on leidnud „vaikse nurgakese“ agronoom Prilli ning tema mõtte- ja topsikaaslane, endine veskiomanik Vooster (Artur Linnamägi). Järgnev stseen on üks huumoriküllasemaid lehekülgi ooperis. Jällegi hämmastab G. Ernesaksa meisterlikkus ja mõõdutunne, mis ei lase kalduda selliste stseenide juures ohtlikku läbasusse ja liialdatud karikatüüri, vaid piirdub peenete satiiriliste karaktertüüpide loomisega, mille kontrast kaasaaegse eluga naeruvääristab neid täielikult. Sellised on oma endise „hea eluga“ ja esavusega hooplev Prilli, põhjaläinud pessimistlik joomar Vooster ning „artistid“ Madleen ja Alfredo. Suurepärase on nende kujude muusikaline kujundus. Voosteri repliike ning tema duetti Prilliga iseloomustab tüüpiline kodanliku Eesti väikekodanlikel „klunkritel“ lauldud laulude meloodika, mis on orkest-

test teeb kokkuvõtte kolhoositaat, kes arvab, et küllap rahvas õigel ajal oma sõna ütleb. Sellega nõustuvad kõik.

Ooperi kolmandas vaatuses on endise veski kohale kerkinud hüdroelektrijaam ja valmistatakse selle pidulikkuks avamiseks. Tiiu põimib vanikud tammi käsipuudele. Tuleb Toomas ning lõpuks laheneb ka tema vahelkord Tiiuga. Armastajad ei märkagi vargi lähenedud poisse, kes ootamatult seovad neid vanikuga ja viskavad koos pingiga õhku ning lõpetavad viimased koristustööd elektrijaama juures. Sinna jõuab ka Mihkel ning nüüd avaldub ilmekalt tema seesmine ümberkujunemine. Mihkel on rõõmus tehtud töö üle, ta on uhke, et kolhoos sammub õitsengu teed, et esimest kiidetakse, kuid oma põikpäisuses ei taha ta seda kõike avalikult tunnustada ja eriti mitte Marile, kes on tema arutlusi vargi pealt kuulanud. Kui Mari koos Andreiga lahkub, jääb Mihkel üks ning näib kõvasti mõtlevat oma käitumise üle. Sel hetkel ilmuvad Prilli ja Vooster, kes süngelt Mihkeli nähes „lohutavad“ teda, et küllap see elektrijaama asi ikka nurja läheb ja pakuvad talle „kärakat“. See „kärakansambel“ on järjekordne näidis G. Ernesaksa meisterlikust ansamblikäsitlusest. Nüüd avanevad Mihkli silmad — ta näeb, kellega tema teguviis ja mõttealaad on lähedane ning raevukalt sööstab ta Prilli ja Voosteri kallale. Kohalerrutanud kolhoosnikud kihutavad Prilli ja Voosteri minema. Hämar dub. Pidulikult rüüetatud kolhoosnikud kogunevad elektrijaama avamispeole. Nüüd leiab Mihkel endas lõpuks jõudu oma eksimusi avalikult tunnustada ning sellele järgneb Tooma aaria teeb kokkuvõtte tehtud tööst ja saavutamisest. Kõikjal süttivad tuled, mida tervitab rahvas rõõmsate hüüetega: „Valgus tuli!“ Algab rõõmus rahvapidu, laulude ja tantsudega, mis on ühtlasi ooperi finaals.

Ooperi lõpus jääb kindlalt helisema selle põhiidee — ühisel jõul, käsikäes töötades pole ükski takistus ületamatu ning uus ja progressiivne pääseb alati võidule.

Ooperi orkestratsioon on värvikas ja omapärane, kuigi põhiliselt on kasutatud puhtaid tämbreid ning kohati võiks see olla läbipaistvam ja n. ö. „kergem“. Dirigent Vallo Järvi on teinud ära suure töö orkestri ning küllaltki keerukate ansamblite ja kooride puhtuse ja kooskõla saavutamisel. Lavastaja, ENSV teeneline kunstitegelane Kaarel Ird näitas end ooperi „Käsikäes“ lavaletoomisega andeka ooperilavastajana, kes suutis selles massistseenide-rohkes ooperis koori elama ja liikuma panna. Lavastus on hästi läbi mõeldud ning oskuslikult ja maitsekalt teostatud! Õigesti on toiminud ka ballettmeister Helmi Tohvelman, kes on tantsude seadmisel vältinud etnograafiliste rahvatantsude kasutamist ning loonud uued, kolhoosiküla uuele elule vastavad tantsud. ENSV teenelise kunstitegelase A. Peegi lavakujundus ning L. Klausijundatud kostüümid olid täielikus vastavuses kogu lavastuse helge ja elurõõmsa iseloomuga.

Kokkuvõttes võib öelda, et G. Ernesaksa ooperi „Käsikäes“ etenduselt lahkume sügava rahuldustundega, et meie nõukoguliku muusikakultuur on jällegi rikastunud ühe väärtusliku lavateosega — koomilise ooperiga kaasaja temaatikal, mis on ühtlasi üheks esimeseks sammuks sel alal üleliidulises ulatuses.

F. RANDEL